

واکاوی تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی در حقوق بین‌الملل: مطالعه موردی ایالات متحده

سیدامیرسینا نورانی*

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

برخی از کشورهای قدرتمند به ویژه ایالات متحده تحریم‌هایی را به صورت یک‌جانبه علیه سایر کشورها اعمال می‌کنند که امروزه به اقدامی معمول در سیاست خارجی آنان تبدیل شده است. مسئله این است که اساساً این تحریم‌ها بنا به دلایل و توجیهاتی اعمال شده و در عین حال با مخالفت‌هایی نیز همراه است و قانونی بودن اعمال این تحریم‌ها برخلاف بسیاری از تحریم‌های جمعی که توسط شورای امنیت سازمان ملل اعمال می‌شوند، زیر سؤال رفته است. لذا سؤال اصلی این است که ادله توجیه اعمال تحریم‌های یک‌جانبه توسط آمریکا چیست و این تحریم‌ها چه جایگاهی در حقوق بین‌الملل دارند؟ در این پژوهش قصد بر این است تا برپایه اصول روش علمی - تجربی به واکاوی دلایل اعمال تحریم‌های یک‌جانبه پرداخته و قانونی بودن این تحریم‌ها از منظر حقوق بین‌الملل بپردازیم. نتایج نشان می‌دهد که علیرغم ارائه توجیهات گوناگون درباره ضرورت حفظ امنیت ملی و وضع قوانین داخلی در اینباره، این تحریم‌ها مبنای قانونی مشخصی در حقوق بین‌الملل ندارند و اعمال تحریم علیه سایر کشورها - بجز در موارد خاص - مفروض به تصویب آن در سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به آن و شورای امنیت بعنوان مسئول اصلی در این باره است.

کلیدواژگان

تحریم یک‌جانبه، امنیت ملی، حقوق بشر، سازمان ملل متحد، شورای امنیت سازمان ملل متحد.

* نویسنده مسئول، دانشجو دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده الهیات، حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. / ایمیل: sina.nourani@srbiau.ac.ir

مقدمه

در طی سالیان متمادی کشورهای قدرتمند تحریم‌های یک‌جانبه‌ای را علیه سایر کشورهای که با آنان دچار اختلاف و درگیری بوده‌اند اعمال کرده‌اند. آمریکا در طی این سالیان تحریم‌هایی را با اهداف گوناگون علیه کشورهای نظیر کوبا، عراق، لیبی، ایران، کره شمالی، سوریه، سودان، افغانستان، چین و... به صورت یک‌جانبه اعمال نموده که فشارهایی سنگین و غیرقابل تحمل را بر نظام سیاسی، سیاست‌مداران و مهم‌تر از همه عامه مردم وارد کرده که منجر به افزایش فقر، کاهش توسعه اقتصادی، عدم دسترسی به نیازهای ضروری بشری و... شده‌است. از سوی دیگر اعمال این تحریم‌ها همواره با توجیحات و طرفداری‌هایی نیز همراه است و اعمال‌کنندگان آن(به ویژه آمریکاییان) از مواردی چون دموکراسی‌سازی، دفاع مشروع، حمایت از آزادی فردی، دفع تهدیدات بین‌المللی و... برای توجیه اقدامات خود صحبت کرده‌اند. بنابراین مسئله این است که اساساً این تحریم‌ها بنا به دلایل و توجیحاتی اعمال می‌شوند و در عین حال با مخالفت‌هایی نیز همراه هستند. لذا در این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال هستیم که ادله توجیه اعمال تحریم‌های یک‌جانبه توسط آمریکا چیست و این تحریم‌ها چه جایگاهی در حقوق بین‌الملل دارند؟ فرضیه این است که دلایل توجیه این تحریم‌ها توسط آمریکا عبارتند از: حفاظت از منافع و امنیت ملی، عدم توانایی نهادهای بین‌المللی در اجرا تحریم‌های هوشمند، لزوم جلب حمایت سمن‌ها و رأی‌دهندگان برای سیاستمداران و قدرت نامتقارن اقتصادی آمریکا؛ اما این تحریم‌ها به جز در حالت «تلافی»^۱ مبنای قانونی نداشته و از نظر حقوق بین‌الملل محکوم است. بنابراین هدف پژوهش این است تا برپایه اصول روش علمی-تجربی به واکاوی اهداف و دلایل اعمال تحریم‌های یک‌جانبه پرداخته و قانونی بودن این تحریم‌ها را از منظر حقوق بین‌الملل بررسی نماید.

۱- پیشینه

درباره مسئله قانونی بودن تحریم‌های یک‌جانبه در چارچوب حقوق بین‌الملل مقالات زیادی در داخل و خارج به رشته تحریر درآمده است که به اختصار به تعدادی از آنان اشاره می‌کنیم. اولین مقاله «تحریم‌های اقتصادی در حقوق بین‌الملل» (Ilieva, Dashtevski and Kokotovic, 2018: 201-211) است. این مقاله مبحثی میان‌رشته‌ای را از قانونی بودن تحریم‌های اقتصادی به ویژه یک‌جانبه و میزان کارایی تحریم‌های اقتصادی اعمال شده بر روسیه را بعد از قضایای کریمه در سال ۲۰۱۵ مورد بررسی قرار داده است. یکی از نقاط قوت این مقاله حجم محدود آن است که البته این حجم کم در برخی موارد مانع بسط و تبیین کافی برخی ادله مقاله نیز شده است که این امر در کنار برخی اشتباهات نگارشی از بار علمی این مقاله کاسته است. لذا مقاله حاضر قصد

^۱. منظور همان اقدام متقابل است.

بررسی جامع‌تر قانونی بودن این تحریم‌ها را در مقیاسی جهانی و نه محدود به کریمه دارد. مقاله بعدی «تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی، حقوق بین‌الملل و حقوق بشر» (Jazairy, 2019: 291-302) است. نویسنده این مقاله سال‌ها بعنوان گزارشگر ویژه حقوق بشر سازمان ملل فعالیت داشته و تجربیات وی در طی این سال‌ها توانسته بر غنای این مقاله بیفزاید. نویسنده سعی دارد تا این تحریم‌های یک‌جانبه را از منظر حقوق بین‌الملل و حقوق بشر مورد واکاوی قرار دهد و با ارائه مثال‌های عینی و حقیقی از کشورهای نظیر کوبا، ونزوئلا، ایران، عراق و... توانسته به تبیین ادله خود در محکومیت این تحریم‌ها پردازد. اما مقاله به بررسی ادله موافقان این تحریم‌ها پرداخته در این مقاله قصد داریم تا از این منظر نیز به تحریم‌های یک‌جانبه پردازیم.

مقاله بعدی «تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی» (Al-Khseilat, Al-Refou, and Salem, 2020: 129-144) است که توسط نویسندگان عرب نوشته شده است. نویسندگان در این مقاله مفصلاً تحریم‌های یک‌جانبه را مورد واکاوی قرار داده و به معرفی، مبانی حقوقی، انواع و مبحث مداخله تحریم‌های یک‌جانبه پرداخته‌اند. با وجود نگاه یک‌طرفه‌ای که مقاله در محکومیت این تحریم‌ها دارد اما به خوبی توانسته مبحث تحریم‌های یک‌جانبه را باز و همه ابعاد آنرا مورد بررسی قرار دهد. لذا مقاله حاضر قصد دارد تا این نگاه یک‌جانبه را به نگاهی جامع‌الطرفین تغییر دهد و ادله طرفین را ذکر کند.

مقاله بعد «دوست داشته باشید یا نه، تحریم‌های یک‌جانبه اینجا هستند تا بمانند» (Cohen and Goldman, 2019: 146-151) نام دارد. این مقاله از زاویه‌ای دیگر و کاملاً حمایت‌گراانه به تحریم‌های یک‌جانبه نگاه کرده و می‌توان گفت که در حمایت از این تحریم‌ها نوشته شده‌است و ادله‌ای را جهت لزوم به کارگیری این تحریم‌ها در نظام بین‌الملل و به ویژه برای آمریکا به صورت مختصر بیان نموده است. البته کوهن یکی از اعضای سازمان سیا است و در دولت اوپاما و دولت فعلی آمریکا اداره کننده سازمان اطلاعات مرکزی بوده‌است. در نتیجه ارائه چنین دیدگاهی در حمایت از تحریم‌های یک‌جانبه توسط وی امری دور از ذهن نیست و ما قصد داریم ضمن بررسی این دیدگاه‌ها و ادله مخالفین آن‌ها، مبانی حقوقی این تحریم‌ها را مورد واکاوی قرار دهیم.

۲- چارچوب مفهومی: تحریم‌های جمعی و یک‌جانبه

در یک بررسی تاریخی تحریم‌ها عمدتاً ابزاری جهت فشار از سوی طرف قدرتمند برای وادارسازی طرف ضعیف‌تر به قبول خواسته خود مطرح بوده‌است. لذا عموماً به عنوان «اقدامات منفی که به نظر می‌رسد برای اعمال نفوذ به وسیله تهدید و در صورت لزوم تحمیل جریمه برای عدم تطابق با قانون هستند» تعریف می‌شوند (Doxey, 1972: 528). این تحریم‌ها به مکانیزمی اطلاق

می‌شوند که از طریق آن «یک عامل به دلیل عدم اجرای برخی اقدامات مطلوب، مجازاتی را علیه دیگری را اعمال می‌کند» (Joshi and Mahmud, 2018: 52). تحریم جمعی گروهی از مجازات‌ها هستند که توسط سازمان‌های بین‌المللی یا کشورها اعمال می‌شوند و «سیستم‌های اقتصادی کشورهای خاص و گردش مالی آن‌ها را مورد هدف قرار می‌دهند» (Rahimi, Mohammadi, Motlagh, and Sheyban, 2014: 2). در فصل پنجم منشور و تحت ماده ۲۴ منشور ملل متحد، مسئولیت اصلی حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به شورای امنیت واگذار شده و بنابر ماده ۲۵ منشور «اعضا موافقت می‌کنند که تصمیمات شورای امنیت را بر طبق این منشور قبول و اجر کنند» (United Nations, Chapter V). منشور به شورای امنیت انحصار تفسیر در این زمینه را اعطا می‌کند و شورا به تنهایی تصمیم می‌گیرد که «آیا تهدید برای صلح، نقض صلح، یا عملی تجاوزکارانه وجود دارد یا خیر» (Mohamad, 2015: 72). شورای امنیت قادر است اقدامات لازم را برای اعمال تحریم‌های اقتصادی در مورد تهدید یا استفاده از زور یا تهاجم علیه کشورهای عضو سازمان ملل انجام دهد. در فصل هفتم منشور سازمان ملل و در ماده ۴۱ آن آمده: «شورای امنیت می‌تواند تصمیم بگیرد که جهت اجرای تصمیمات آن شورا چه اقداماتی انجام دهد که متضمن بکار بستن نیروی مسلح نباشد لازم است و می‌تواند از اعضای سازمان ملل بخواهد که اقداماتی مبادرت ورزد که ممکن است شامل متوقف ساختن تمام یا قسمتی از روابط اقتصادی باشد...» (United Nations, Chapter VII).

اما تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی جهت اشاره به تحریم‌هایی است که «بدون مجوز شورای امنیت اعمال و می‌توانند توسط یک یا چند کشور وضع شود» (Afriyie, 2019: 572). در تعریفی که به موسسه حقوق بین‌الملل نسبت داده می‌شود تحریم‌های یک‌جانبه «رویه‌هایی عملی هستند که به منزله انحراف از قواعد عادی حقوق بین‌الملل تلقی و تصمیم‌گیری و استفاده از آن بعنوان پاسخی به اقدامات کشور دیگر که موجب آسیب به خود شده است، در نظر گرفته می‌شود» و بنابراین واضعان آن قصد دارند تا به زعم خود با فشار و آسیب رساندن به آن کشور، دولت خاطی را به ریل قانون برگردانند و در نتیجه چنین تحریم‌هایی «بعنوان وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف سیاست خارجی برخی کشورها و تأثیرگذاری بر عناصر اقتصادی داخلی کشور هدف تلقی می‌شود» (Al-Khseilat, Al-Refou and Salem, 2020: 131). این تحریم‌ها معمولاً از سوی یک کشور به بهانه تلافی، انتقام یا تجدید نظر در برخی سیاست‌ها که وی آنرا برای منافع خود مضر می‌داند اعمال می‌شود و در موارد نادر ممکن است توسط سازمان‌های بین‌المللی یا گروهی از کشورها از طریق همکاری بین دولتی اجرا شود که این دو مورد اخیر را می‌توان «تحریم‌های یک‌جانبه سازمان‌یافته» نامید (Mohamad, 2015: 75)؛ بنابراین این تحریم‌ها معمولاً از سیستم

سازمان‌های بین‌المللی خارج می‌شوند، اما گاهی نیز به منظور تکمیل اثر مجازات‌های این سازمان‌ها علیه کشور مورد نظر نیز اعمال می‌شوند که این مورد اخیر «اقدامات اضافی» نام دارند (Rahimi, Mohammadi Motlagh, and Sheyban, 2014: 2).

۳- مرور کلی قوانین داخلی آمریکا درباره تحریم‌های یک‌جانبه

دفتر کنترل سرمایه‌گذاری خارجی وزارت خزانه‌داری آمریکا بیشتر برنامه‌های تحریم را اداره و اجرا می‌کند. آمریکا مقررات این تحریم‌ها را از طریق «تحریم‌های کیفری و اداری» اعمال می‌کند (Ziaee, 2016: 29). این‌ها می‌توانند با استفاده از «انسداد دارایی‌ها و محدودیت‌های تجاری برای تحقق اهداف سیاست خارجی و امنیت ملی به صورت جامع و یا انتخابی باشند که برخی از این اختیارات به صورت دستورات اجرایی رئیس جمهور است و سایر مراجع، قوانین عمومی (اساسنامه) مصوب کنگره هستند» (U.S. Department of the Treasury, 2017).

این تحریم‌ها پیش از این شامل «اقدامات محدودکننده صادرات و واردات از/به آمریکا، سرمایه‌گذاری در کشور هدف و معاملات مالی خصوصی بین اشخاص ساکن آمریکا با دولت یا شهروندان کشور هدف» و «دستورالعمل‌هایی برای ایالات متحده در خصوص رأی علیه وام‌های درخواستی کشور هدف در موسسات مالی بین‌المللی» بوده است و همچنین شامل «محدودیت‌هایی در برنامه‌های دولت ایالات متحده بودند» که می‌توانستند تأثیر مشخصی بر شرکت‌های آمریکایی و کشورهای هدف داشته باشد (Carter, 1997: 335). اما این تحریم‌ها اکنون ماهیتی بین‌المللی یافته‌اند. بعنوان مثال اگر آمریکا ایران را در زمینه مبادلات بانکی تحریم می‌کند بدان معناست که هر شرکتی چه آمریکایی و چه غیرآمریکایی که با بانک‌های آمریکایی کار می‌کنند در صورت معامله با ایران دیگر قادر به استفاده از بازار و سیستم بانکی ایالات متحده نخواهند بود و تحریم می‌شوند.

چنین تحریم‌هایی دارای مبانی قانونی در خود ایالات متحده هستند و عمدتاً تحت عنوان «تحریم‌های هدفمند» نام‌گذاری می‌شوند تا نشان دهند که مردم کشورها را مورد حمله قرار نداده و فقط آن سازمان، افراد و اشخاصی را تحریم می‌کنند که برای آمریکا خطرناک هستند. اما تحریم‌ها خواسته یا ناخواسته «همواره مردم را به صورت مستقیم و غیر مستقیم مورد حمله قرار می‌دهند» (Ilieva, Dashtevski and Kokotovic, 2018: 207).

¹. Additional Measures

². OFAC: Office of Foreign Assets Control

³. مانند The Overseas Private Investment Corporation (OPIC): شرکت سرمایه‌گذاری خصوصی خارجی که اکنون به شرکت مالی بین‌المللی توسعه ایالات متحده (IDFC) تبدیل شده است.

تعدادی از این مقررات که مبنای تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا هستند عبارتند از: قانون فوریت‌های ملی سال ۱۹۷۶، قانون قوای اضطراری اقتصادی بین‌المللی^۱ سال ۱۹۷۷، قانون ضد تروریسم و مجازات مرگ موثر^۲ سال ۱۹۹۶، مقررات معاملات و تحریم‌های ایران^۳، یادداشت امنیت ملی ریاست جمهوری، قانون مقابله با دشمنان آمریکا از طریق تحریم در سال ۲۰۱۷ و... . قانون «قوای اضطراری اقتصادی بین‌المللی» بعنوان اساسنامه اصلی تحریم‌های هدفمند به رئیس‌جمهور اختیار گسترده‌ای می‌دهد تا «در صورت اعلام وضعیت اضطراری»، اقدامات گسترده اقتصادی را در پاسخ به تهدید «غیرمعمول و خارق‌العاده» عنصر خارجی علیه امنیت ملی، سیاست خارجی یا اقتصاد ایالات متحده انجام دهد که شامل «مسدود کردن اموال اشخاص حقیقی و حقوقی» است؛ همچنین قانون «ضد تروریسم و مجازات مرگ موثر»، زیرمجموعه کوچکتری از تحریم‌ها را پیش‌بینی می‌کند که بر تعیین و نام‌گذاری سازمان‌های تروریستی خارجی^۴ و پیامدهای این نام‌گذاری‌ها حاکم است؛ فلذا بر این اساس «وزیر امور خارجه می‌تواند گروهی را به عنوان تروریستی تعیین کند که دارای معیارهای خاصی باشد» (Chachko, 2019: 157-159). مثلاً در آوریل ۲۰۱۹، آمریکا سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را سازمان تروریستی خارجی اعلام نمود و سپاه «بعنوان ابزار اصلی دولت ایران برای هدایت و اجرای کارزار جهانی تروریسم توصیف شد که این منجر به تحریم‌های سفر و اقتصادی برای وی می‌شود» (MENKES, 2019: 337). در یک مرور کلی تعداد تحریم‌های وضع شده از سال ۲۰۰۹ به شرح زیر است:

Year	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Number	320	619	485	590	525	612
Year	2016	2017	2018	2019	2020	-
Number	664	880	1457	785	777	-

(جدول شماره ۱: تعداد تحریم‌های آمریکا از ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰)

(Table 1: Number of US sanctions from 2009 to 2020)

(Imperiale, 2020) (Dorshimer and Shin, 2021)

^۱. IEPPA

^۲. ADPA

^۳. ITSR

^۴. NSPM

^۵. FTOs

۴- تحریم‌های یک‌جانبه؛ اهداف، دلایل و حقوق بین‌الملل

در این بخش به بررسی دلایل اعمال و توجیه این تحریم‌های یک‌جانبه به ویژه از منظر ایالات متحده پرداخته و در مرحله بعد قانونی بودن این تحریم‌ها از منظر قواعد حقوق بین‌الملل مورد واکاوی قرار می‌گیرد.

۴-۱- دلایل اعمال و توجیه تحریم‌های یک‌جانبه

اجرای هر تصمیمی در سیاست خارجی دارای اهداف خاص خود است. «تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا بنا به اهداف سیاست خارجی یا امنیت ملی اعمال می‌شود» (زمانی، غریب‌آبادی، ۱۳۹۴: ۱۰۲)؛ (Zamani and Gharib Abadi, 2016: 102). این همان گستره تعریف سیاست خارجی است و به صورت سنتی شامل «امنیت ملی، منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، تروریسم، حقوق بشر، دموکراسی‌سازی، تلاش‌های زیست‌محیطی و مبارزه مواد مخدر» است (Carter, 1997: 335). تحریم‌های هدفمند آمریکا در طی دو دهه گذشته روندی صعودی داشته و با هدف «تغییر رفتار دولت‌های مختلف» توسط آمریکا اعمال شده است (Chachko, 2019: 157). از منظر حامیان به ویژه در آمریکا این تحریم‌ها بنا به دلایلی توجیه می‌شوند که البته بیش از آنکه مبنای حقوقی داشته باشند به دلایل سیاسی و کارکردی در این زمینه توجه دارند که برخی از آن‌ها در ادامه ارائه می‌شوند:

۱- با وجود محدودیت‌های گسترده قوانین بین‌الملل، «هر کشوری باید اختیار اعمال مجازات را برای محافظت از منافع امنیتی حاکم و امنیت ملی خود داشته باشد، حتی اگر نتواند ائتلافی از متحدان همفکر یا رأی کافی را جمع و از تو اعضا دائم شورای امنیت سازمان ملل جلوگیری کند» (Cohen and Goldman, 2019: 146). با توجه به اینکه امنیت ملی به ماهیت و یا ضرورت کشور بستگی دارد، نظام حقوقی بین‌المللی «باید به اختیارات خاص کشورها در این زمینه اذعان کند. این امر در مفهوم حق ذاتی دفاع از خود^۱ در ماده ۵۱ منشور سازمان ملل آمده منعکس شده است» (MENKES, 2019: 349-350). گاهی برخی از قطعنامه‌هایی که کشورها به ویژه پنج عضو دائم شورای امنیت بدنبال آن بوده‌اند، مورد استقبال سایر اعضای شورا قرار نگرفته و در نتیجه کشور قدرتمند «تحریم‌های اقتصادی یک‌جانبه را با/یا بدون پیوستن سایر کشورها دنبال می‌کند. مثلاً، ایالات متحده به دنبال ممنوعیت سازمان ملل علیه نفت لیبی بود، اما کشورهای غربی که به

^۱ البته در دوره ترامپ خود مسئله اقتصاد بعنوان یکی از منابع تهدید امنیت ملی آمریکا تعریف شد و بعنوان مثال تحریم کالاهای چینی مورد اجرا قرار گرفت.

^۲ Self-Defence

^۳ برای مشاهده بیشتر در این زمینه مراجعه کنید به:

نفت احتیاج داشتند آن را محدود کردند یا در اواسط دهه ۱۹۹۰، ایالات متحده به دنبال تحریم‌های شدیدتر سازمان ملل علیه کره شمالی بود، اما چین مخالفت کرد» (Afriyie, 2019: 573-574).

۲- مورد بعدی به مسئله تحریم‌های هوشمند بازمی‌گردد. بنا به عقیده موافقان تحریم‌های یک‌جانبه، وضع تحریم‌های «هوشمند» کاری دشوار است و برای طراحی، ساخت، اجرا، پیاده‌سازی و محافظت از آن‌ها به یک ساختار سازمانی پیچیده نیاز است. «مؤسسات بین‌المللی، از جمله سازمان ملل، ذاتاً کمتر قادر به ایجاد ساختارهای لازم برای اجرای موثر تحریم‌ها هستند» (Cohen and Goldman, 2019: 146). بنابراین وضع تحریم‌ها به صورت یک‌جانبه علیه کشور متخلف توسط قدرت بزرگ (آمریکا) بسیار راحت‌تر و کارآمدتر از تحریم هوشمند خواهد بود و اثرات بیشتری را به همراه دارد.

۳- اعمال تحریم‌های یک‌جانبه راهی مناسب برای سیاستمداران است تا درخواست سمن‌ها، لابی‌ها و یا رأی‌دهندگان داخلی را اجابت کنند. «توجیه وضع تحریم بدلیل جلب رضایت رأی‌دهندگان و توجیه اخلاقی در نظر سیاستمداران بسیار جذاب و وسوسه‌انگیزانه است» (Afriyie, 2019: 573-574). در کشورهای دموکراتیک به ویژه آمریکا جلب رضایت گروه‌های حامی و مردم یکی از اهداف اصلی هر رئیس‌جمهور است و از آنجایی که وی «دارای تفوق کامل در عرصه سیاست خارجی آمریکا است» پس در این عرصه در پی جلب آرا حامیان خود است (دهشیار و نورانی، ۱۳۹۹: ۴۸-۴۹)؛ (Daheshiar and Nourani, 2020: 48-49). آپیک نمونه‌ای مهم در اینباره است.

۴- یک دلیل اضافی منحصر به ایالات متحده وجود دارد که طول عمر و اثرگذاری را برای تحریم‌های یک‌جانبه تضمین می‌کند. آمریکا از قدرت اقتصادی نامتقارن خود برای دستیابی به اهداف امنیت‌ملی خود بدون توسل به زور و گذشتن از اهداف خود استفاده می‌کند. وضعیت دلار آمریکا به عنوان ارز ذخیره جهانی و میزان تجارت کالا و خدمات به آمریکا به این معنی است که وی «آنقدر توانایی دارد که در گستره وسیعی از شرایط به این تحریم‌ها ادامه دهد» (Cohen and Goldman, 2019: 146-150). این همان استدلالی است که در بحث «استثناگرایی» آمریکا مشهود است. یعنی «آمریکا بدلیل قدرت اقتصادی و نظامی خود مسئولیتی استثنایی در نظام بین‌الملل بر عهده دارد» و منافع آمریکا باید به طور ویژه توسط قواعد بین‌المللی تأمین گردد (Lowe, 2015: 25-28).

پس واضح است که آمریکا بنا به اهداف سیاست خارجی و امنیت‌ملی بر اساس مقررات و دستورالعمل‌های داخلی اقدام به اجرای تحریم‌های یک‌جانبه می‌کند. اما بایستی توجه داشت که شرایط امنیتی نمی‌تواند پوششی برای توجیه نقض قوانین بین‌المللی باشد. لذا باید به تعادل شکننده

میان احترام به حق دولت برای حفظ امنیت خود و جلوگیری از سوءاستفاده از این حق برای تخریب نظام حقوقی توجه نمود.

۴-۲- حقوق بین‌الملل و تحریم یک‌جانبه

درباره مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه همواره مناقشاتی وجود دارد. بسیاری بر این باورند که «تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی توسط شورای امنیت تأیید نمی‌شود و بنابراین مشروعیتشان زیر سؤال می‌رود» (Afriyie, 2019: 572). فصل هفتم اختیار منحصر به فردی به شورای امنیت برای تصویب تحریم‌های اقتصادی در شرایطی داده است که «صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر می‌اندازد» (Jazairy, 2019: 293). بنابراین «تحریم‌های سیاسی و اقتصادی که از سوی سازمان ملل اعمال شده همگی در زمره اقدامات شورای امنیت در توسل به سازوکار امنیت جمعی تلقی شده» که تهدید صلح و امنیت بین‌المللی محسوب می‌شوند (عاکفی قاضیانی، عاکفی قاضیانی، ۱۳۹۹: ۱۲۳)؛ (Akefi Ghaziani and Akefi Ghaziani, 2020: 123). لذا بنابر عقیده ادیس جزایری از دیدگاه غالب جامعه بین‌الملل، تحریم‌های اقتصادی خارج از این چارچوب و به صورت «یک‌جانبه» غیرقانونی است. در رأی‌گیری سازمان ملل برای اعمال تحریم‌های آمریکا علیه کوبا در سال ۲۰۱۸، ۱۸۹ کشور رأی مخالف به این تحریم‌ها دادند^۱ و این امر نشان‌دهنده «اجماع ملل مختلف به عدم اعمال تحریم یک‌جانبه در خارج از چارچوب سازمان ملل» است (Jazairy, 2019: 293). در ادامه به بررسی برخی ادله حقوقی در باب غیرقانونی بودن این تحریم‌ها می‌پردازیم.

۴-۲-۱- مواد ۲(۱)، ۲(۲) و ۷۴ منشور ملل متحد

بنابر عقیده بسیاری، این تحریم‌ها معماری نظام بین‌الملل مبتنی بر منشور سازمان ملل و اعلامیه حقوق بشر را در معرض تهدید قرار می‌دهند. در این استدلال، حفظ نظم بین‌المللی امکان هم‌کاری و درک متقابل، احترام مؤثر و اعتدالی حقوق بشر و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز را میان کشورها فراهم می‌آورد اما «در صورتی که وضع این تحریم‌ها به رویه‌ای عادی در سیاست خارجی کشورها بدل شوند، حفظ این نظم و دستاوردهایش بسیار دشوار خواهد بود». بنا بر ماده ۲(۱) منشور، این سازمان «براساس اصل تساوی حاکمیت‌ها» بنا شده و تأکید می‌کند که بنا به ماده ۲(۲) اعضا بایستی «روابط دوستانه میان کشورها را براساس احترام به اصل برابری حقوق و حق تعیین سرنوشت ملت‌ها توسعه و اقدامات لازم دیگری را برای تقویت صلح جهانی به عمل آورند» (Jazairy, 2018: 9). لذا وضع تحریم‌های یک‌جانبه علیه کشورها نه تنها اصل مساوات را نقض می‌کند بلکه نقض توسعه روابط دوستانه میان کشورها نیز بوده و زمینه را برای نزاع و درگیری بیشتر فراهم می‌آورد. افزون بر آن بنابر ماده ۷۴ منشور «اعضا موافقت می‌کنند که خط مشی آن‌ها چه در سرزمین‌های مشمول مقررات

^۱. قابل مشاهده در: <https://undocs.org/en/A/RES/73/8>

این فصل و چه در قلمرو خاک اصلی خود آن‌ها در امور اجتماعی، اقتصادی و تجاری با رعایت ملاحظات لازم از نظر منافع و رفاه دیگر نقاط جهان بر اساس اصل کلی حسن همجواری استوار باشد» (United Nations, Chapter XI). لذا اعمال فشارهای یک‌جانبه ناقض این اصل بوده و این حسن همجواری و در نظر گرفتن منافع و رفاه را نقض می‌کند.

۴-۲-۲- ماده ۲(۴) (ممنوعیت استفاده از زور) منشور

ماده ۲ منشور سازمان ملل یکی از کلیدی‌ترین مواد منشور را شکل می‌دهد که در بسیاری از موارد حقوقی قابل استناد است. این ماده در پاراگراف چهارم خود به «تکلیف دولت‌ها در پرهیز از اعمال زور و یا تهدید به استفاده از زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشور و یا به هر نحو ناسازگار با اهداف سازمان ملل می‌پردازد» (Al-Khseilat, Al-Refou and Salem, 2020: 132). لذا تمام اعضای جامعه بین‌المللی ملزم هستند که «جهت دستیابی به اهداف سیاست‌های ملی به زور متوسل نشوند» (Afriyie, 2019: 572-573). اما متن ماده جدال حقوقی گسترده در مورد تفسیر معنای واژه «زور» را برانگیخته است. در تفسیر عمدتاً غربی، مفهوم زور «فقط محدود به نیروی نظامی» است و اقدامات مقدماتی برای متن مذکور ثابت می‌کند که منظور از زور «فقط نیروی مسلح» است. اما در تفسیری دیگر، این مفهوم «کلی و مطلق است؛ به طوری که می‌تواند شامل همه فشارها و مداخلات اقتصادی نظیر تحریم نیز شود» فلذا تلاش برای گسترش قاعده منع استفاده از زور در روابط بین‌الملل «جهت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی با منع استفاده از ابزار غیرنظامی و توسل به اقدامات یک‌جانبه و بازگرداندن فشارها و تحریم‌های اقتصادی توسط دولت‌ها ضروری است» (Al-Khseilat, Al-Refou and Salem, 2020: 133). بنابراین طرفداران این دیدگاه ثانویه مفهوم منع استفاده از زور را مفهومی وسیع‌تر از بکارگیری نیروی نظامی می‌دانند و در تفسیر به منع هرگونه فشار به هر نحو تأکید دارند.

۴-۲-۳- ماده ۲(۷) و نقض اصل حاکمیت دولت‌ها و عدم دخالت در امور داخلی

ماده ۲(۷) منشور درباره اصل حاکمیت و صلاحیت ملی کشورهاست. بر اساس این بند «هیچ یک از مقررات این منشور، ملل متحد را مجاز نمی‌دارد در کارهایی که اساساً مربوط به صلاحیت ملی یک دولت است مداخله نماید و اعضای سازمان را هم مجبور نمی‌کند که چنین موضوعاتی را تابع مقررات این منشور قرار دهد اما این اصل به اعمال اقدامات قهری پیش‌بینی شده در فصل هفتم صدمه‌ای را وارد نخواهد کرد». این بدان معناست که سازمان ملل نباید در امور داخلی یک کشور دخالت کند و درک کلی هم می‌گوید که «هیچ کشوری نباید در امور داخلی دیگران دخالت نماید» (Lowe, 2015: 71-73). عده‌ای بر این باورند که مداخله محدود به مداخله نظامی است و در این تعریف میان جنگ و مداخله تفاوتی وجود ندارد؛ اما عده‌ای دیگر بر این باورند که مداخله مطرح شده در این بند مفهومی عام و کلی است و در نتیجه «تنها محدود به مداخله

نظامی نیست و هر اقدامی که بر اشخاص، حاکمیت و قدرت تأثیر بگذارد را شامل می‌شود و لذا غیر قانونی هستند» (Gilmour, 1970: 156-164). دیدگاه سوم اما مداخله را بدون توجه به روش مورد استفاده و بر اساس قصد و نیت مداخله در نظر می‌گیرد و مداخله تنها «محدود به اقدام نظامی نیست اما مشروط بر اینکه نیت از انجام سایر اقدامات تنبیهی مداخله و تحمیل اراده خود به کشور مورد نظر باشد». اگر فشار و مداخله کشور با تصمیم سازمان ملل باشد، مداخله در اجرای قطعنامه سازمان ملل و بیان اراده جامعه جهانی خواهد بود و در نتیجه مجاز است. اما از آنجا که «سازمان ملل به کشورهای مداخله‌گر اجازه می‌دهد حقوق درخواستی خود را فقط به یکی از نهادهای بین‌المللی خود یعنی شورای امنیت واگذار کند پس مداخله یک‌جانبه در این باره غیر قانونی است و حق حاکمیت کشور بر قلمرو و ملت و اختیارات وی در قلمرو و مناسبات آن با اتباعش، یکی از موضوعات مربوط به صلاحیت داخلی کشورها یا منطقه‌ای است که برای کشورها در نظر گرفته شده و نباید توسط هیچ کشوری دخالت شود». حاکمیت یک کشور بر اساس «اصل حاکمیت و برابری» به حاکمیت سایر کشورها گره خورده است. بر این اساس، می‌توان گفت اعمال تحریم‌های اقتصادی یک جنبه از سوی قدرت‌های بزرگ «نقض آشکار و واضح اصل حاکمیت کشور است» (Al-Khseilat, Al-Refou and Salem, 2020: 133-135).

۴-۲-۴- قطعنامه‌های سازمان ملل و نهادهای وابسته به آن

در سازمان ملل متحد، برخی کشورها ابراز نگرانی کرده‌اند که اقدامات قهری یک‌جانبه اقتصادی، دخالت غیرقانونی در امور داخلی یک کشور است. از این رو «از دهه ۱۹۶۰ اصل عدم مداخله در قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل شکل و در مواردی چون اعلامیه ۱۹۶۵، اعلامیه روابط دوستانه ۱۹۷۰ و اعلامیه‌های ۱۹۷۴» نمود یافت که تأکید ویژه‌ای بر اقدامات اقتصادی دارند. هر چند که این قطعنامه‌ها تعهدات قانونی لازم الاجرائی ایجاد نمی‌کنند، اما «ممکن است منعکس کننده حقوق بین‌الملل موجود باشد یا به تکامل آن کمک کند» (Mohamad, 2015: 76-78).

قطعنامه ۲۱۳۱ در ۲۱ دسامبر ۱۹۶۵ در پاراگراف اول خود «منع همه انواع مداخلات یا تهدیدات علیه کشور یا عناصر سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن» و در پاراگراف دوم «وظیفه کشور را برای جلوگیری از اعمال یا ترویج اقدامات اقتصادی یا سیاسی یا هر اقدامی که برای اجبار یک کشور دیگر به مصالحه در حقوق حاکمیت خود یا دریافت منافع از هر نوع آن‌ها» را مورد تأکید قرار داده است. همانطور که در بند ششم قطعنامه به «رد دخالت هر کشور دیگر در انتخاب سیستم سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... کشور دیگر» اشاره و تأکید شده است (United Nation, 1968).

قطعنامه شماره ۲۶۲۵ در ۲۴ اکتبر ۱۹۷۰ مفهوم مداخله اقتصادی را آشکار کرد که بندهایی مشابه قطعنامه شماره ۲۱۳۱ و مطابق با منشور را درباره اصل هم‌کاری کشورها دارد، همانطور که

^۱ این مقاله یکی از بهترین منابع علمی کلاسیک منتشر شده درباره تفسیر این بند است.

بند سوم از همه کشورها دعوت می‌کند «روابط بین‌المللی خود را در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فنی و تجاری در مطابقت با برابری حاکمیت و عدم مداخله تنظیم نمایند». بند ششم نیز درباره اصل برابری حاکمیت در میان کشورها به «حق حاکمیت مسلم یک کشور برای تعیین آزادانه سیستم سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی خود» اشاره دارد (United Nations, 1971: 244).

قطعه‌نامه شماره ۳۲۰۱ در ۱ مه ۱۹۷۴ نیز در مورد برقراری نظم بین‌المللی جدید اقتصادی صادر شد و بند چهارم آن شامل مجموعه‌ای از اصول اساسی برای نظم اقتصادی جدید بین‌المللی است. یکی از این اصول این است که «هر کشور حق حاکمیت دارد که سیستم اقتصادی و اجتماعی خود را مطابق با خواست مردم خود، بدون مداخله خارجی، اجبار یا تهدید به هر شکلی تنظیم کند». همچنین در اصل پنجم همان بند ذکر شده که «هیچ کشوری هیچ فشار اقتصادی، سیاسی یا فشار دیگری را نمی‌پذیرد و مانع از اجرای کامل و آزادانه آن می‌شود» (United Nations, 1974).

قطعه‌نامه شماره ۳۲۸۱ در ۱۲ دسامبر ۱۹۷۴ در مورد حقوق و وظایف دولت‌ها در ماده ۳۲ می‌گوید که «هیچ کشوری نمی‌تواند از اقدامات اقتصادی، سیاسی یا هر نوع دیگری برای اجبار کشوری دیگر استفاده یا تشویق کند تا از این طریق تبعیت از اعمال حق حاکمیت خود را بدست آورد» (United Nations, 1975: 493).

۴-۲-۵- حقوق بشر

اهداف ملل متحد بنا بر منشور در سه ویژگی خلاصه می‌شوند. این ویژگی‌ها شامل «حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، پیشرفت اقتصادی و اجتماعی و ارتقا حقوق بشر و آزادی‌ها اساسی برای همه بدون توجه به جنس، نژاد، زبان و مذهب است. این سه ویژگی در ارتباط متقابل با یکدیگر هستند و نقض هر یک موجب کاستی و سستی در سایر ویژگی‌ها می‌شود» (ذاکریان، ۱۳۹۹: ۱۰۲-۱۰۳)؛ (Zakerian, 2021: 102-103). مثلاً ممکن است اعمال تحریم‌های یک‌جانبه منجر به فشار و عدم پیشرفت اقتصادی و اجتماعی دیگر کشور شده و در نتیجه پیاده‌سازی حقوق بشر در کشور ثالث را با تهدید روبرو کند. اثر مخرب‌تر آن است که «هرجا حقوق بشر نباشد و مردم نیز از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محروم باشند به تروریسم روی می‌آورند» (ذاکریان، ۱۳۹۹: ۳۰)؛ (Zakerian, 2020: 30).

رژیم‌های تحریم «تأثیر منفی خود را بر کلیه اشکال حقوق اساسی بشر از جمله حق بر حیات، حق بر سلامتی، حق بر تحصیل، حق بر سطح زندگی مناسب و مراقبت‌های پزشکی را دارند» (مختاری، ۱۳۹۹: ۳۵)؛ (Mokhtari, 2020: 35). لذا کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل اعلام کرده است که «تحریم‌های اقتصادی نوعی مجازات جمعی است که کاملاً با اصول اساسی عدالت

^۱. هنگامی که از کلمه تحریم‌ها به صورت جامع استفاده شده پس شامل تحریم‌های یکجانبه نیز است.

و حقوق بشر مغایرت دارد. (Appeal against Sanctions, 1996). قطعنامه ۳ اکتبر ۲۰۱۴ شورای حقوق بشر نیز تأکید نموده که «اقدامات و قوانین یک‌جانبه با حقوق بین‌الملل، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، منشور سازمان ملل و اصول حاکم بر روابط مسالمت‌آمیز در بین دولت‌ها در تضاد است» (Human Rights Council, 2014: 1-3). شورای حقوق بشر در سال ۲۰۱۷ نیز تأیید کرد که «اقدامات قهری یک‌جانبه از موانع اصلی اجرای اعلامیه حق توسعه است» (RES/34/13 Human rights and unilateral coercive measures. 2017).

تحریم‌های اقتصادی اعمال شده علیه یک کشور مانعی جدی برای سرمایه‌گذاران و بانک‌های خارجی و مؤسسات مالی بین‌المللی است. این «به اقتصاد کشور آسیب می‌رساند که به نوبه خود بر حقوق بشر همه، به ویژه فقیرترین و آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه تأثیر می‌گذارد» (UN. Secretary-General and UN. Human Rights Council. 2015: 9-10). قطعنامه‌های شورای حقوق بشر که توسط کمیسیون حقوق بشر تصویب شده است شامل «محدودیت‌های تجاری، انسداد، محاصره و مسدود کردن دارایی‌ها به عنوان معیارهای اعمال زور برای نقض حقوق بشر» است. تحریم‌های یک‌جانبه بر توسعه «هم از نظر اجتماعی و هم از نظر اقتصادی، به طور جمعی تأثیر می‌گذارد» زیرا روابط اقتصادی با کشور تحمیل‌کننده تحت تأثیر قرار می‌گیرد. اگر چنین تحریم‌هایی برای چندین دهه اعمال شود، باید بعنوان «مجازات جمعی علیه شهروندان کشور» بدلیل سلب حق توسعه برای آن‌ها تلقی شود (Mohamad, 2015: 79-80).

۴-۲-۶- اصل صلاحیت فراسرزمینی

اصول برابری حاکمیتی و تمامیت ارضی کشورها از اصول اساسی حقوق بین‌الملل است که بخشی از روابط بین‌الملل معاصر را تشکیل می‌دهد. همچنین «در مواردی که بین قانون داخلی^۱ و حقوق بین‌الملل تعارضی وجود داشته باشد، قانون دوم غالب است». صلاحیت اعمال قضایی فراسرزمینی برای یک کشور فقط «در مورد موضوعات مرتبط با منافع مشروع کشور یا داشتن رابطه مستقیم، ضروری و اساسی با آن قابل اعمال و مجاز است». رویه دولت‌ها و تحول نظری در حقوق بین‌الملل نشان می‌دهد که «اعمال قوانین ملی در مورد ایجاد تعهداتی برای دولت ثالث به اتفاق نظر مردود شمره می‌شود». تحریم‌ها، چه یک‌جانبه و چه ثانویه نیز ماهیتی برون‌مرزی دارند زیرا «شامل اعمال قوانین ملی یک کشور فراتر از سرزمین‌هایش است و در بیشتر موارد اعمال مجازات‌های یک‌جانبه و ثانویه، رابطه بین منافع مشروع کشور تحریم‌کننده و هدف تحریم بسیار کم است» (Mohamad, 2015: 77-78).

اما برخی دیگر بر این باورند که قوانین مرسوم بین‌المللی، جامعه بین‌الملل یا کشورهای منفرد

¹. municipal law

را از استفاده از تحریم‌های اقتصادی برای پیش بردن تطابق با استانداردهای بین‌المللی منع نمی‌کند. آنان استدلال می‌کنند دیوان بین‌المللی دادگستری معتقد است که «حاکمیت دولت به حوزه سیاست بین‌الملل کشیده شده‌است و هیچ قانون بین‌المللی عرفی وجود ندارد که دولت را از انتخاب و اجرای سیاست بین‌المللی هماهنگ با دولت دیگر، باز دارد. همچنین تحریم‌های اقتصادی، هنجارهای مرسوم اصل عدم مداخله را نقض نمی‌کنند».^۱ به معنای گسترده «مجازات اقتصادی توسط قوانین بین‌المللی مجاز است» (Afriyie, 2019: 572-573). پس برخی از کشورها برای توجیه مجازات‌های یک‌جانبه به مقررات داخلی خود استناد می‌کنند که دارای اثر فراسرزمینی است اما به این معنی نیست که می‌توانند کشور، سازمان، شرکت و... را که خارج از قلمرو سرزمینی خود هستند را واردار به اجرا نمایند. بنابراین «تصویب مقررات خارج از سرزمین با قوانین حقوق بین‌الملل منافاتی ندارد اگر در مواردی اجرا شود که در قلمرو حاکمیت کشور اتخاذ کننده باشد» (Rahimi, Mohammadi Motlagh, and sheyban, 2014: 7).

از آنجایی که کشورها عمدتاً در جایگاهی نیستند که قوانین داخلی را در خارج از صلاحیت سرزمینی خود اعمال کنند بحث «یکجانبه‌گرایی و فراسرزمینی بودن با مسئله تحریم‌ها پیوند می‌خورند». بنا بر ماهیت فراسرزمینی تحریم‌ها، «کشور، اتباع و شرکت‌های ثالث هم از انجام تجارت با کشور هدف منع شده و در صورت عدم اجرا با تحریم مواجه می‌شوند» (زمانی، غریب‌آبادی، ۱۳۹۴: ۱۰۱-۱۰۲) (Zamani and Gharib Abadi, 2016: 101-102). مثلاً بنا بر قانون ایلسا «ایالات متحده کشورهای ثالث و همچنین شرکت‌های آمریکایی و یا معامله‌گر با آمریکایی‌ها را برای تعامل با ایران ممنوع کرده است و اگر آنها به تمایل آمریکا در مورد تحریم‌های ایران اهمیتی ندهند، آن‌ها را تحریم می‌کند» (Rahimi, Mohammadi Motlagh, and sheyban, 2014: 8). این تحریم‌ها براساس اصل صلاحیت فراسرزمینی اعمال گشته و نقض حقوق بین‌الملل است. دیوان بین‌المللی دادگستری هم در قضیه «لوتوس» بیان کرد که: «اولین و مهم‌ترین محدودیت تحمیلی توسط حقوق بین‌الملل در مورد یک دولت این است که بدون اجازه دولت دیگر نمی‌تواند صلاحیت خود را بر آن اعمال نماید» (زمانی، غریب‌آبادی، ۱۳۹۴: ۱۰۲) (Zamani and Gharib Abadi, 2016: 102).

این تحریم‌های ثانویه آمریکا زیان بی‌سابقه‌ای را برای طرف‌های ثالث به بار می‌آوردند، زیرا می‌توانند براساس وابستگی معاملات جهانی به دلار، اثرات برون‌مرزی ایجاد کنند و تمام شرکت‌های چندملیتی را مجبور به پیروی از این تحریم‌ها یا پذیرش جریمه‌های سنگین آمریکایی نمایند. «پرداخت جریمه‌های سنگین میلیارد دلاری اغلب تنها راه حل شرکت‌های غیر آمریکایی

¹. Military and Paramilitary Activities para 265, 245, 205

برای پایان اتهامات مربوط به نقض تحریم‌ها است» (Van Aaken, 2019: 133). بعنوان مثال، بر اساس قانون تجارت با دشمن و سایر اقدامات^۱ «مجازات نقض عمدی تحریم‌های کوبا و کره شمالی می‌تواند شامل جریمه ۲۵۰,۰۰۰ دلاری و حبس به مدت ده سال برای افراد شود که جریمه علیه شرکت‌ها می‌تواند به ۱ میلیون دلار نیز برسد» (Ziaee, 2016: 28). واضح است تحمیل چنین مجازات‌هایی توسط کشوری همچون آمریکا که قدرت برتر اقتصادی دنیاست چه آثار مخرب و زیان‌باری را برای کشوری که علیه وی این مجازات‌های معامله وضع شده است به بار خواهد آورد و در بسیاری موارد می‌تواند کشور را در تأمین حداقل نیازهای ضروری خود دچار بحران نماید.

۴-۲-۷- مسئولیت دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی^۲

تحریم‌های هدفمند یک‌جانبه خطراتی را به همراه دارد و ممکن است با مسئولیت دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی سازگار نباشد. «اقدامات متقابل» تمهیداتی است که تحت شرایطی «نقض قوانین بین‌المللی را نمی‌طلبد» ولی اگر حکومت مورد نظر نتواند با تشخیص نقض قوانین بین‌المللی توسط دولت هدف آن‌ها را توجیه کند، «اقدام متقابل» عملی غیرقانونی است. نکته در اینجا تمایز بین کشورهای آسیب‌دیده و آسیب‌ندیدده است. بر اساس ماده ۴۲ آن، در صورتی که «نقض تعهدی علیه کشوری به صورت فردی یا در برخی موارد توسط گروهی از دولت‌ها صورت گیرد که متوجه آن دولت یا به طور کلی جامعه آن کشور شود، کشور آسیب دیده بدون شک می‌تواند اقدامات متقابل را انجام دهد». بنابراین تعیین اینکه آیا یک کشور نه تنها به دلیل منافع خود بلکه به لحاظ قانونی آسیب‌دیده است، مهم است. همچنین بنا بر ماده ۴۲ و ۴۸ آن، «هرگونه تحریم یک‌جانبه (هدفمند) فقط می‌تواند بازدارنده باشد، نه اقدام متقابل و حقوق قانونی کشورهای غیر آسیب‌دیده نیز باید روشن شود» (Van Aaken, 2019: 131). اما از آنجا که این تحریم‌ها معاهده محور نیستند، هیچ معیار مشخصی برای استفاده از آن‌ها وجود ندارد که باعث ایجاد عدم قطعیت قانونی و احتمال سوءاستفاده می‌شود. همانطور که کمیسیون حقوق بین‌المللی توضیح داده است «مانند سایر اشکال خودیاری، اقدامات مقابله‌ای ممکن است مورد سوءاستفاده قرار بگیرند و این پتانسیل با نابرابری‌های واقعی موجود میان دولت‌ها تشدید می‌شود» (International Law Commission, 2007: 128)؛ و این مورد برای دولت‌هایی که آسیب ندیده‌اند، به مراتب بیشتر است. لذا بنا بر مسئولیت دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی، این تحریم‌های یک‌جانبه جز در شرایط «اقدام متقابل» مجاز نیست اما همین کلمه اقدام متقابل قابلیت تفسیر و سوءاستفاده را به واضعان

^۱. همچنین تحریم‌های ثانویه می‌توانند برای کسب منافع اقتصادی و کسب مزیت‌های رقابتی برای شرکت‌های هدف مورد استفاده قرار گیرند.

^۲. Trading with the Enemy Act and other measures

^۳. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA)

^۴. Retorsions

این تحریم‌ها می‌تواند بدهد و در نتیجه بحث اصلی در اینجا اثبات عمل متقابل بودن یا نبودن است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش با بررسی ادله پژوهشگران مختلف از نقاط مختلف جهان در پی واکاوی قانونی بودن یا نبودن اعمال تحریم‌های یک‌جانبه - به ویژه توسط ایالات متحده - در نظام حقوقی بین‌الملل بودیم. در یک جمع‌بندی کلی بایستی گفت که کشورهای قدرتمند به ویژه آمریکا - علیرغم منع اعمال این تحریم‌ها در حقوق بین‌الملل جز در حالت اقدام متقابل - این توانایی را دارند تا تحریم‌هایی را به صورت یکجانبه اعمال کنند. همچنین این امر اثبات شد که کشورها به ویژه آمریکا ادله خود را در وضع این تحریم‌ها دارند که عمدتاً سیاسی هستند و نه حقوقی که مهم‌ترین آن‌ها مسئله لزوم حفظ امنیت و منافع ملی است که آمریکا البته با داشتن توانایی اقتصادی بسیار بالا و وابستگی سایر کشورها به نظام اقتصادی وی، این حق را برای خود محفوظ می‌داند که بعنوان یک استثنا این تحریم‌ها را اعمال کند. همچنین اثبات شد که این تحریم‌ها بنا بر موارد متعددی از منشور سازمان ملل، قطعنامه‌های سازمان ملل، حقوق بشر، اصل صلاحیت فراسرزمینی و مسئولیت دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی مبنای قانونی ندارند. اما در مواردی نیز با تفسیرات دوگانه از متن منشور و موارد ذکر شده در باب مسئله تحریم یکجانبه مواجه هستیم که عمدتاً غربی هستند و آن تفاسیر منع قانونی این تحریم‌ها را تأیید نمی‌کنند ولی هیچ یک نیز حرفی از حمایت و درستی این تحریم‌ها نیز ارائه نمی‌نمایند. نهایتاً باید افزود علاوه بر آنچه در این پژوهش بدان‌ها اشاره شد، در مواردی چون قواعد سازمان تجارت جهانی، گات، صندوق بین‌المللی پول و... نیز می‌توان به بررسی اثبات غیرقانونی بودن این تحریم‌ها پرداخت که این‌ها می‌توانند بعنوان موضوعاتی مهم در تحقیقات آتی پژوهشگران مد نظر قرار گیرد.

منابع فارسی

۱. دهشیار، ح، نورانی، س. (۱۳۹۹). ناسیونالیسم اقتصادی دونالد ترامپ و رویکرد شبکه‌ای در سیاست خارجی آمریکا. فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، ۱۳(۱)، ۷۴-۴۳.
۲. ذاکریان، م. (۱۳۹۹). درآمدی بر حقوق بشر در اسلام. تهران: نشر فصلنامه مطالعات بین‌المللی. چاپ اول.
۳. ذاکریان، م. (۱۳۹۹). همه حقوق بشر برای همه. تهران: نشر میزان. چاپ دوم.
۴. زمانی، ق.، غریب‌آبادی، ک. (۱۳۹۴). واکاوی قانونی بودن و مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی به موجب حقوق بین‌الملل. فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۰(۷۲)، ۹۳-۱۲۹.
۵. عاکفی قاضیانی، م.، عاکفی قاضیانی، م. (۱۳۹۹). عملکرد نظام امنیت جمعی سازمان ملل متحد؛ توسل به زور با تجویز شورای امنیت. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۱(۱)، ۱۱۷-۱۱۵. doi:

۶. مختاری، ب. (۱۳۹۹). حقوق بشر در پرتو یک‌جانبه‌گرایی و اقدامات زورمدارانه. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۷(۳)، ۴۳-۲۷. doi: 10.22034/isj.2021.266407.1352

English References

1. Afriyie, F. (2019). Legislative Authority of U.S Unilateral Economic Sanctions Against the Democratic People's Republic of North Korea (DPRK). *Journal of Social and Political Sciences*, 2(3), 570-581. doi: 10.31014/aior.1991.02.03.99
2. Al-Khseilat, A., Al-Refou, A., Salem, S. (2020). Unilateral Economic Sanctions. *Journal of Law, Policy and Globalization*, 94, 129-144. doi: 10.7176/jlpg/94-16
3. Carter, B. (1997). Instilling Some Order into the Confusion of U.S. Unilateral Economic Sanctions. *Proceedings of The ASIL Annual Meeting*, 91, 334-337. doi: 10.1017/s0272503700066027
4. Chachko, E. (2019). Due Process Is in the Details: U.S. Targeted Economic Sanctions and International Human Rights Law. *AJIL Unbound*, 113, 157-162. doi: 10.1017/aju.2019.25
5. Cohen, D., Goldman, Z. (2019). Like it or Not, Unilateral Sanctions Are Here to Stay. *AJIL Unbound*, 113: 146-151. doi: 10.1017/aju.2019.24
6. Dorshimer, S., Shin, F. (2021). Sanctions by the Numbers: 2020 Year in Review. *Center for a New American Security (CNAS)*. January 14. at: <https://www.cnas.org/publications/reports/sanctions-by-the-numbers-2020>.
7. Doxey, M. (1972). International Sanctions: A Framework for Analysis with Special Reference to the UN and Southern Africa. *International Organization*, 26(3), 527-550. doi: 10.1017/s002081830000299x
8. Gilmour, D. (1970). Article 2 (7) of the United Nations Charter and the Practice of the Permanent Members of the Security Council. *The Australian Year Book of International Law Online*, 3(1), 153-210.
9. Human Rights Council. (2014). Human rights and unilateral coercive measures. *United Nations*. 1-6, Oct 3, at: <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-27-21/>
10. I-p-o.org. (1996). Appeal against Sanctions. *International Progress Organization*, Aug 15, at: <http://www.i-p-o.org/sanct.htm>
11. Ilieva, J., Dashtevski, A., Kokotovic, F. (2018). Economic Sanctions in International Law. *UTMS Journal of Economics*, 9(2), 201-211.

12. Imperiale, J. (2020). Sanctions by the Numbers: U.S. Sanctions Designations and Delistings, 2009–2019. *Center for a New American Security*, Feb 27, at: <https://www.cnas.org/publications/reports/sanctions-by-the-numbers>
13. International Law commission. (2007). *Yearbook of the International Law Commission 2001: Volume II Part Two, Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session*. New York and Geneva: United Nations.
14. Jazairy, I. (2018). Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights. *Geneva: UN. Human Rights Council*. (pp 1-20), Aug 30, at: <https://digitallibrary.un.org/record/1644887>
15. Jazairy, I. (2019). Unilateral Economic Sanctions, International Law, and Human Rights. *Ethics & International Affairs*, 33(3), 291-302. doi: 10.1017/s0892679419000339
16. Joshi, S., Mahmud, A. (2018). Unilateral and multilateral sanctions: A network approach. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 145, 52-65. doi: 10.1016/j.jebo.2017.10.010
17. Lowe, A. (2015). *International law*. Oxford: Oxford Univ. First Edition.
18. MENKES, M. (2019). The Legality of US Investment Sanctions against Iran before the ICJ: A Watershed Moment for the Essential Security and Necessity Exceptions. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire Canadien De Droit International*, 56, 328-364. doi: 10.1017/cyl.2019.19
19. Mohamad, R. (2015). Unilateral Sanctions in International Law: A Quest for Legality. *Economic Sanctions Under International Law*, 71-81. doi: 10.1007/978-94-6265-051-0_4
20. Rahimi, M., Mohammadi Motlagh, A., Sheybani, E. (2014). Unilateral Economic Sanctions in the Light of International Law: Unilateral Sanctions on Islamic Republic of Iran. *SSRN Electronic Journal*. 1-11. doi: 10.2139/ssrn.2455325
21. Right-docs.org. (2017). RES/34/13 Human rights and unilateral coercive measures. *Right Docs*, Feb 27, at: <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-34-13/>
22. United Nations. (1968). A/RES/20/2131 - Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty - UN Documents: Gathering a body of global agreements. *UN Documents*, 18 May 2021. at: <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>

23. United Nations. (2021). Chapter I: Purposes and Principles (Articles 1-2). *United Nations*, May 12, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>
24. United Nations. (2021). Chapter V: The Security Council (Articles 23-32). *United Nations*, May 11, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-5>
25. United Nations. (2021) Chapter VII: Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression (Articles 39-51). *United Nations*, May 11, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>
26. United Nations. (2021). Chapter XI: Declaration Regarding Non-Self-Governing Territories (Articles 73-74). *United Nations*, May 22, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-11>
27. United Nations. (1971). United Nations General Assembly: Resolution 2625 (XXV) Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations Source: *The American Journal of International Law*, 65(1), pp. 243-251.
28. United Nations. (1974). Declaration on the Establishment of a New International Economic Order. *United Nations Digital Library*, May 1, at: <https://digitallibrary.un.org/record/218450>
29. United Nations. (1975). United Nations General Assembly Charter of Economic Rights and Duties of States Resolution 3281 (XXIX). *American Journal of International Law*, 69(2), 484-494. doi: 10.2307/2200320
30. UN. Secretary-General., UN. Human Rights Council. (2015). Human rights and unilateral coercive measures: note / by the Secretary-General. *United Nations Digital Library*, Aug 28, at: <https://digitallibrary.un.org/record/804360>
31. U.S. Department of the Treasury. (2017). Balkans-Related Sanctions. *An official website of the United States Government*, Jan 12, from <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/balkans-related-sanctions>
32. Van Aaken, A. (2019). Introduction to the Symposium on Unilateral Targeted Sanctions. *AJIL Unbound*, 113, 130-134. doi: 10.1017/aju.2019.21
33. Ziaee, S. (2016). Jurisdictional Countermeasures Versus Extraterritoriality in International Law. *Russian Law Journal*, 4(4), 27-45. doi: [10.17589/2309-8678-2016-4-4-27-45](https://doi.org/10.17589/2309-8678-2016-4-4-27-45)

Translated References to EnglishA

1. Afriyie, F. (2019). Legislative Authority of U.S Unilateral Economic Sanctions Against the Democratic People's Republic of North Korea (DPRK). *Journal of Social and Political Sciences*, 2(3), 570-581. doi: 10.31014/aior.1991.02.03.99
2. Akefi Ghaziani, M., Akefi Ghaziani, M. (2020). The Functioning of the United Nations Collective Security System; The use of Force Authorized by the Security Council. *International Studies Journal (ISJ)*, 17(1), 115-139. doi: 10.22034/isj.2020.113770. **(In Persian)**
3. Al-Khseilat, A., Al-Refou, A., Salem, S. (2020). Unilateral Economic Sanctions. *Journal of Law, Policy and Globalization*, 94, 129-144. doi: 10.7176/jlpg/94-16
4. Carter, B. (1997). Instilling Some Order into the Confusion of U.S. Unilateral Economic Sanctions. *Proceedings of The ASIL Annual Meeting*, 91, 334-337. doi: 10.1017/s0272503700066027
5. Chachko, E. (2019). Due Process Is in the Details: U.S. Targeted Economic Sanctions and International Human Rights Law. *AJIL Unbound*, 113, 157-162. doi: 10.1017/aju.2019.25
6. Cohen, D., Goldman, Z. (2019). Like it or Not, Unilateral Sanctions Are Here to Stay. *AJIL Unbound*, 113: 146-151. doi: 10.1017/aju.2019.24
7. Daheshiar, H., Nourani, S. (2020). Donald Trump's Economic Nationalism and the Networked Approach to US Foreign Policy. *Research Letter of International Relations*, 13(1), 43-74. **(In Persian)**
8. Dorshimer, S., Shin, F. (2021). Sanctions by the Numbers: 2020 Year in Review. *Center for a New American Security (CNAS)*. January 14. at: <https://www.cnas.org/publications/reports/sanctions-by-the-numbers-2020>.
9. Doxey, M. (1972). International Sanctions: A Framework for Analysis with Special Reference to the UN and Southern Africa. *International Organization*, 26(3), 527-550. doi: 10.1017/s002081830000299x
10. Gilmour, D. (1970). Article 2 (7) of the United Nations Charter and the Practice of the Permanent Members of the Security Council. *The Australian Year Book of International Law Online*, 3(1), 153-210.
11. Human Rights Council. (2014). Human rights and unilateral coercive measures. *United Nations*. 1-6, Oct 3, at: <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-27-21/>

12. I-p-o.org. (1996). Appeal against Sanctions. *International Progress Organization*, Aug 15, at: <http://www.i-p-o.org/sanct.htm>
13. Ilieva, J., Dashtevski, A., Kokotovic, F. (2018). Economic Sanctions in International Law. *UTMS Journal of Economics*, 9(2), 201–211.
14. Imperiale, J. (2020). Sanctions by the Numbers: U.S. Sanctions Designations and Delistings, 2009–2019. *Center for a New American Security*, Feb 27, at: <https://www.cnas.org/publications/reports/sanctions-by-the-numbers>
15. International Law commission. (2007). *Yearbook of the International Law Commission 2001: Volume II Part Two, Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session*. New York and Geneva: United Nations.
16. Jazairy, I. (2018). Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights. *Geneva: UN. Human Rights Council*. (pp 1-20), Aug 30, at: <https://digitallibrary.un.org/record/1644887>
17. Jazairy, I. (2019). Unilateral Economic Sanctions, International Law, and Human Rights. *Ethics & International Affairs*, 33(3), 291-302. doi: 10.1017/s0892679419000339
18. Joshi, S., Mahmud, A. (2018). Unilateral and multilateral sanctions: A network approach. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 145, 52-65. doi: 10.1016/j.jebo.2017.10.010
19. Lowe, A. (2015). *International law*. Oxford: Oxford Univ. First Edition.
20. MENKES, M. (2019). The Legality of US Investment Sanctions against Iran before the ICJ: A Watershed Moment for the Essential Security and Necessity Exceptions. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire Canadien De Droit International*, 56, 328-364. doi: 10.1017/cyl.2019.19
21. Mohamad, R. (2015). Unilateral Sanctions in International Law: A Quest for Legality. *Economic Sanctions Under International Law*, 71-81. doi: 10.1007/978-94-6265-051-0_4
22. Mokhtari, B. (2020). Human Rights in the Light of Unilateralism and Coercive Measures. *International Studies Journal (ISJ)*, 17(3), 27-43. doi: 10.22034/isj.2021.266407.1352. **(In Persian)**
23. Rahimi, M., Mohammadi Motlagh, A., Sheybani, E. (2014). Unilateral Economic Sanctions in the Light of International Law: Unilateral Sanctions on Islamic Republic

- of Iran. *SSRN Electronic Journal*. 1-11. doi: 10.2139/ssrn.2455325
24. Right-docs.org. (2017). RES/34/13 Human rights and unilateral coercive measures. *RightDocs*, Feb 27, at: <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-34-13/>
 25. United Nations. (1968). A/RES/20/2131 - Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty - UN Documents: Gathering a body of global agreements. *UN Documents*, 18 May 2021. at: <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>
 26. United Nations. (2021). Chapter I: Purposes and Principles (Articles 1-2). *United Nations*, May 12, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>
 27. United Nations. (2021). Chapter V: The Security Council (Articles 23-32). *United Nations*, May 11, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-5>
 28. United Nations. (2021) Chapter VII: Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression (Articles 39-51). *United Nations*, May 11, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>
 29. United Nations. (2021). Chapter XI: Declaration Regarding Non-Self-Governing Territories (Articles 73-74). *United Nations*, May 22, at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-11>
 30. United Nations. (1971). United Nations General Assembly: Resolution 2625 (XXV) Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations Source: *The American Journal of International Law*, 65(1), pp. 243-251.
 31. United Nations. (1974). Declaration on the Establishment of a New International Economic Order. *United Nations Digital Library*, May 1, at: <https://digitallibrary.un.org/record/218450>
 32. United Nations. (1975). United Nations General Assembly Charter of Economic Rights and Duties of States Resolution 3281 (XXIX). *American Journal of International Law*, 69(2), 484-494. doi: 10.2307/2200320
 33. UN. Secretary-General., UN. Human Rights Council. (2015). Human rights and unilateral coercive measures: note / by the Secretary-General. *United Nations Digital Library*, Aug 28, at: <https://digitallibrary.un.org/record/804360>
 34. U.S. Department of the Treasury. (2017). Balkans-Related Sanctions. *An official website of the United States Government*, Jan 12, from

<https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/balkans-related-sanctions>

35. Van Aaken, A. (2019). Introduction to the Symposium on Unilateral Targeted Sanctions. *AJIL Unbound*, 113, 130-134. doi: 10.1017/aju.2019.21
36. Zakerian, M. (2021). *All Human Rights for All*. Tehran: Mizan. Second Edition. **(In Persian)**
37. Zakerian, M. (2020). *Islamic Law, Society and Human Rights*. Tehran: ISJ. First Edition. **(In Persian)**
38. Zamani, G., Gharib Abadi, K. (2016). Legitimacy and Legality of Unilateral Economic Sanctions Under International Law. *Judicial Law Views Quarterly (Law Views)*, 20(72), 93-129. **(In Persian)**
39. Ziaee, S. (2016). Jurisdictional Countermeasures Versus Extraterritoriality in International Law. *Russian Law Journal*, 4(4), 27-45. doi: [10.17589/2309-8678-2016-4-4-27-45](https://doi.org/10.17589/2309-8678-2016-4-4-27-45)

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی